

Kinh nghiệm thực hiện mô hình không gian công cộng tại một số nước Đông Nam Á và bài học cho Việt Nam

ThS. NGUYỄN MINH HẢI

Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam; Email: minh.hai129@gmail.com

Tóm tắt: Không gian công cộng (KGCC) là một trong những đặc điểm đáng chú ý nhất ở các đô thị, đặc biệt là đô thị lớn. Hiểu một cách đơn giản nhất, KGCC là không gian chung cho tất cả mọi người. Mặc dù vậy, tốc độ đô thị hóa nhanh nhưng quy hoạch KGCC hiện nay vẫn chưa theo kịp. Nhiều KGCC xuống cấp hoặc biến đổi/không phù hợp với người dân. Việc nghiên cứu kinh nghiệm thực hiện mô hình KGCC tại một số nước Đông Nam Á với trình độ kinh tế xã hội tương đồng với đất nước ta sẽ rút ra được những bài học thực tiễn quý báu cho Việt Nam.

Từ khóa: không gian công cộng; Đông Nam Á; phát triển đô thị.

1. Kinh nghiệm của một số nước Đông Nam Á trong thực hiện mô hình không gian công cộng

1.1 Kinh nghiệm của Singapore

Singapore là quốc đảo cũng như đô thị hàng đầu tại Đông Nam Á và trên thế giới. Trong nhiều năm liền, Singapore liên tục được các chuyên gia thế giới xếp hạng là đô thị phát triển bền vững và nơi đáng sống trên toàn cầu.

KGCC tại Singapore được thiết kế để bảo tồn lịch sử và di sản của các dân tộc nhưng đồng thời mang hơi hướng hiện đại với ý tưởng là những biến đổi của thời gian nhưng vẫn giữ vững được không gian di sản dân tộc.

Đến năm 1986, chính phủ đã thông qua dự án xây dựng đô thị năng động nhằm nâng cao hình ảnh với thế giới. Geylang được thiết kế thành quận người Malay ra đời vào năm 1989 cùng với Chinatown và Kampung đã trở thành các khu công viên chủ đề nhằm giới thiệu về di sản văn hóa, các sản phẩm thủ công, trang phục, ẩm thực và các bức ảnh lịch sử⁽¹⁾.

Đầu thế kỷ XXI, trước sự phát triển nhanh về kinh tế, quá trình đô thị hóa các nhà quản lý đô thị Singapore cho rằng đô thị hóa là quá trình tất yếu, đó là thách thức cho các nhà hoạch định và các doanh nghiệp nhằm xây dựng thành phố thịnh vượng, nơi đáng sống nhưng vẫn phải đảm bảo yếu tố bền vững. Những công trình lớn tại Singapore bắt buộc phải có không gian cho cây xanh mới được cấp phép xây dựng. Do vậy, các tòa nhà cao tầng đều được thiết kế để có không gian cho cây xanh phát triển. Đồng thời phần mái và sảnh của nhiều tòa nhà và mọi khoảng trống khác cũng được tận dụng để

trồng cây xanh. Cây xanh được chính phủ bảo vệ nghiêm ngặt. Mật độ dân số ngày càng tăng cao đòi hỏi một quy hoạch hoàn hảo với tính toán kỹ lưỡng sao cho sử dụng hiệu quả cao nhất từng tấc đất. Cùng với đó là yêu cầu về tính thẩm mỹ và bảo tồn văn hóa đảm bảo đưa thiên nhiên gần gũi con người.

Việc quản lý KGCC ở Singapore, có sự tham gia của một số cơ quan chính phủ bao gồm URA (Cơ quan Tái phát triển Đô thị, đầu mối quy hoạch đô thị, kiểm soát và bảo tồn phát triển), Cơ quan Giao thông Đường bộ, Cơ quan Đất đai Singapore, Ban Công viên Quốc gia, Cơ quan Tiện ích Công cộng và Cơ quan quản lý xây dựng công trình. Việc quản lý các KGCC này nhìn chung tốt nhờ vào một số yếu tố, bao gồm luật và quy định rất nghiêm ngặt với hệ thống hình phạt nặng, phân định vai trò tốt và phối hợp nhịp nhàng giữa các cơ quan liên quan, với sự hỗ trợ của việc sử dụng rộng rãi công nghệ - thông tin tiên tiến như một phần của Mô hình [Quốc gia thông minh] mà Singapore đang thúc đẩy.

1.2. Kinh nghiệm của Thái Lan

Thái Lan là quốc gia có tốc độ đô thị hóa nhanh chóng, điều đó dẫn đến nhu cầu về các tiện ích cơ bản, giao thông vận tải và các hỗ trợ phúc lợi xã hội tại các đô thị tăng cao. Thái Lan đã chú trọng vào phát triển đô thị bền vững đảm bảo môi trường sống tốt, an toàn và sạch sẽ cho cư dân đô thị, trong đó có KGCC.

Trong báo cáo Mục tiêu phát triển bền vững (Sustainable Development Goals - (SDGs) năm 2020 của Thái Lan mục SDG 11.7 về khả năng tiếp cận KGCC một cách an toàn và toàn diện cho mọi người cho thấy. Các thành phố thuộc tỉnh Chachoengsao có tỷ lệ KGCC

trong tổng diện tích đô thị cao nhất là 67% trong khi đó Bangkok chỉ có tỷ lệ là 14%.

Hiện nay Chính phủ Thái Lan đã đưa vấn đề KGCC và không gian xanh đô thị vào khuôn khổ chiến lược quốc gia 2018 - 2037 và quy hoạch tổng thể quốc gia. Chính sách này thúc đẩy tăng trưởng không gian xanh ở các khu đô thị và cộng đồng để người dân có nơi vui chơi giải trí. Nhiều dự án đã được triển khai như □ Dự án môi trường cộng đồng vì hạnh phúc của người Thái Suan Pa Pracharath □ hay □ Dự án tăng cường không gian xanh và tạo vườn rừng Benjakiti □ Không gian xanh đô thị và KGCC cũng được đưa vào Đạo luật Quy hoạch Đô thị Thái Lan năm 2019; theo đó chính quyền trung ương và địa phương cùng lập kế hoạch và xác định các biện pháp duy trì không gian xanh và KGCC tại đô thị Thái Lan một cách tổng thể.

KGCC tại Thái Lan khá tương đồng với các nước khu vực Đông Nam Á khác, nó không có quy hoạch một cách cứng nhắc mà được phát triển theo tiến trình phát triển của đô thị. Các KGCC tại Thái Lan thường được coi là công trình xã hội dành cho tín ngưỡng ví dụ như: chùa, đài phun nước, quảng trường □

Các KGCC tại Thái Lan được quy hoạch bởi các chuyên gia dựa trên nhu cầu sử dụng của chúng, phản ánh lối sống, lịch sử và đặc điểm người dân Thái Lan. Các KGCC đóng vai trò rất quan trọng trong đời sống tinh thần của người dân Thái Lan. Đây là nơi mọi người dân đến tham quan và tham gia các hoạt động lễ hội cũng như cầu nguyện. Hơn nữa, KGCC còn cổ vũ người dân tham gia các hoạt động xã hội nhiều hơn⁽²⁾. Việc quy hoạch KGCC tại Thái Lan đặc biệt tại các đô thị như Băng Cốc, Pattaya được tiến hành một cách cẩn thận và kỹ lưỡng vì những ảnh hưởng của nó mang lại cho xã hội và cộng đồng dân cư.

1.3. Kinh nghiệm của Malaysia

Khái niệm KGCC tại các làng, thị trấn và thành phố truyền thống của đất Mã Lai có nguồn gốc là sân khấu dành cho các quốc vương và thủ lĩnh của các cộng đồng bản địa. Các KGCC thường bao gồm một khu đất rộng lớn nằm phía trước cung điện, khu chợ và các công trình tôn giáo⁽³⁾. Quảng trường nằm phía trước cung điện hoàng gia thường được người dân địa phương gọi là medan, là khu trung tâm xã hội của Malaysia vì nơi đây thường là nơi có cảnh quan trang trọng và nổi bật nhất tại thành phố. Cung điện hoàng gia thường có hai khu medan lớn nằm ở hai bên của tòa nhà, mặt trước là không gian thoáng đãng, có hàng cọ trồng dọc theo hàng rào. Một khóm tre có xẻ rãnh được trồng ở cổng chính

của cung điện. Medan, Malaysia phản ánh nhu cầu về văn hóa, môi trường và tôn giáo⁽⁴⁾.

KGCC của Malaysia được phát hiện ở ít nhất hai thành phố là Kuala Trengganu và Kota Bharu. Ở thành phố truyền thống Kuala Trengganu, nhà vua đã coi cung điện, nhà thờ Hồi giáo, khu chợ và các tòa nhà công cộng khác là trung tâm hành chính của mình. Padang Rakyat nằm gần cung điện được sử dụng cho các nghi lễ hoàng gia các cuộc tụ họp công cộng, lễ hội và các dịp khác⁽⁵⁾. Trong khi đó, Kota Bharu được quốc vương và cộng đồng sử dụng cho các hoạt động tôn giáo, hoàng gia và truyền thống trước đây như đấu bò, thả diều và quay vòng, các hoạt động giải trí truyền thống người Mã Lai địa phương như những hoạt động giải trí của họ⁽⁷⁾.

Chính không gian này đã tạo nên nét đặc biệt cho các thành phố truyền thống Hồi giáo. Tuy nhiên, những thay đổi dần dần trong môi trường xã hội, chính trị và kinh tế đã ảnh hưởng đến cấu trúc xây dựng cũng như hình thức và chức năng của cảnh quan đô thị thời kỳ truyền thống. Sự xuất hiện của khái niệm quy hoạch đô thị của Anh khiến nhiều tiêu chí thiết kế truyền thống cũng trở nên lỗi thời.

Vào thế kỷ XIX, chịu ảnh hưởng từ sự phát triển của Anh, nhiều thành phố đã nhập khẩu các công viên hoặc vườn thực vật để tôn vinh sự giàu có ngày càng tăng và sự giải trí của người dân Anh và tầng lớp thượng lưu. Nhiều công viên công cộng và vườn thực vật được hình thành trong thời kỳ này⁽⁷⁾ như vườn thực vật là Kebun Bungah ở Penang và The Lake Garden ở Taiping. Ngoài ra, người Anh còn giới thiệu khu nghỉ dưỡng trên đồi như thành phần thứ ba trong hệ thống KGCC đô thị của thời thuộc địa.

Ngay sau khi tạo ra quảng trường, sân vườn và khu nghỉ dưỡng trên đồi, nhu cầu về một không gian khác cho các hoạt động thể thao như đua ngựa, chơi gôn, cricket và sân bóng đá để bổ sung cho cả hai không gian mở ngày càng tăng.

Vào cuối những năm 1960, nhiều thành phố chứng kiến những thay đổi kinh tế xã hội tác động đến cấu trúc đô thị. Quá trình đô thị hóa ở nhiều thành phố Malaysia không chỉ dẫn đến sự chuyển đổi hình thức xây dựng mà còn làm mất đi đặc điểm đô thị như KGCC để giải trí và sinh sống lành mạnh. Padang và medan bắt đầu xuống cấp do mất đi cảnh quan đô thị truyền thống để nhường chỗ cho xây dựng các tòa nhà thương mại, các dự án mở rộng đường.

Sau đó, một số không gian đã được thay đổi hoàn toàn để truyền cho chúng sức sống phù hợp hơn với sự

nhạy cảm hiện đại. Khu chợ cũ và KGCC truyền thống như một phần của Padang Kalumpang ở Kota Bharu, Vườn Bách thảo ở Penang và Lake Garden Kuala Lumpur tiếp tục được sử dụng. Đồng thời, một loạt KGCC mới đây ấn tượng đã xuất hiện ở nhiều thành phố. Năm 1996, nơi Cục Cảnh quan Quốc gia được thành lập nhằm tạo cảnh quan và phủ xanh cả nước. Các quảng trường và công viên mới được coi là cơ hội để phát triển những địa điểm mới, hồi sinh những quận cũ kỹ lạc hậu, cũng như nâng cấp các KGCC truyền thống. Hàng loạt KGCC ở Putrajaya nổi bật với tính hiện đại với bề mặt cứng và không gian mở theo chủ nghĩa kiến tạo cứng rắn như Đại lộ Putrajaya và Dataran Putra. Tuy nhiên, sự thành công của những không gian này còn lâu mới có thể đo lường được và so sánh với những KGCC truyền thống cũ vốn khác biệt về mặt vật chất và văn hóa.

2. Bài học rút ra cho Việt Nam trong phát triển KGCC

Từ thành công của các quốc gia trên, có thể rút ra được một số kinh nghiệm cho các nhà quy hoạch đô thị tại Việt Nam phát triển KGCC như sau:

Thứ nhất, ưu tiên KGCC trong quy hoạch đô thị.

- Luôn phải tính toán kỹ lưỡng khi lập quy hoạch để tận dụng hiệu quả tối đa. KGCC đảm bảo sự phát triển giữ lại tính thẩm mỹ và bảo tồn. Nhưng vẫn đảm bảo mật độ che phủ của cây xanh xen lẫn đô thị. Cần phải thiết kế mềm hóa các khía cạnh thô cứng của những khung cảnh đô thị đầy áp cao ốc. Việc đưa vào công viên cây xanh là cực kỳ cần thiết để tạo không gian gặp gỡ giao lưu giữa mọi người và là nơi để cân bằng cảm xúc con người. Tối ưu hóa KGCC, kết hợp giữa các chợ truyền thống lẫn trung tâm thương mại thành những khu giới thiệu văn hóa, lịch sử truyền thống đặc trưng của mỗi nhóm dân tộc khác nhau; từ đó mang lại sự giải trí lẫn hài lòng của người dân.

Thứ hai, ứng dụng giao thông xanh và kiến trúc xanh vào quy hoạch với việc phát triển hệ thống giao thông xanh.

Việt Nam cần có hệ thống giao thông công cộng phủ rộng khắp đến các con đường chính và cho phép người dân có thể chuyển đổi phương tiện xanh dễ dàng và các con đường thân thiện với người đi bộ, xe đạp, xe đạp, máy điện.

Thứ ba, cần có bộ quy tắc chung cho việc ưu tiên KGCC trong phát triển đô thị để tạo ra phối hợp đồng bộ nhịp nhàng giữa các cơ quan.

Việc phát triển KGCC tại Việt Nam sẽ gặp phải

không ít thách thức do các mục tiêu thể chế, trách nhiệm khác nhau của các cơ quan liên quan. Cần đòi hỏi sự phối hợp của các cơ quan trong việc quy hoạch để tránh sự chồng chéo. Cần có một cơ quan lãnh đạo chính trong quy hoạch KGCC và một bộ mục tiêu được trình bày rõ ràng được các cơ quan khác chấp thuận.

Thứ tư, phát triển đô thị mới gắn với KGCC cần hài hòa giữa giá trị truyền thống và hiện đại.

Việc thay đổi và mất đi những KGCC truyền thống có thể sẽ mất đi ý nghĩa của địa điểm và làm ảnh hưởng đến đời sống của người dân. Cần có một khuôn khổ nhất định để những địa điểm có giá trị lịch sử văn hóa trong thành phố trở thành mối quan tâm quan trọng trong thực tiễn quy hoạch và thiết kế đô thị.

Thứ năm, khuyến khích hợp tác công - tư hài hòa, bền vững trong phát triển KGCC.

Một trong những ví dụ điển hình để hợp tác công - tư trong KGCC là không gian phố đi bộ. Các hoạt động cần được thực hiện để quản lý tốt phố đi bộ bao gồm: quản lý doanh nghiệp, thúc đẩy phong trào, đảm bảo an ninh và trật tự xã hội, dọn dẹp vệ sinh đường phố. Đây là hoạt động thường ngày nhưng lại rất quan trọng trong việc vận hành hiệu quả một khu phố đi bộ. Chính quyền cần có một cái nhìn tổng quan về những gì sẽ diễn ra và đóng vai trò quan trọng trong việc hợp tác giữa các cơ quan khu vực công và các tổ chức tư nhân khác từ đó tạo ra sự duy trì bền vững của không gian phố đi bộ, tránh xung đột lợi ích./.

(1) Ipek Altug Turan , 2022, The perception of public space of the elderly after social isolation and its effect on health.

(2) Imran bin Tajudeen, 2007, "State Constructs of Ethnicity in the Reinvention of Malay-Indonesian Heritage in Singapore," □ Traditional Dwellings and Settlements Review 18

(3) Douglass, Mike and Pornpan Boonchuen, 2006, □ Bangkok □ Intentional World City, in Mark Amen, Kevin Archer, and M. Martin Bosman, eds., Relocating Global Cities: From The Center To The Margins (New York: Rowman & Littlefield Publishers).

(4) Kostof, S, 1992, The city assembled; the elements of urban form through history. Bulfinch Press Book. Hong Kong.

(5) Harvey, David , 2000, Spaces of Hope (Edinburgh: Edinburgh University Press).

(5) Ismawi Zen, 1992, The evolution and morphology of Kuala Lumpur: A case for the conservation of a colonial urban form. Edinburgh Architecture Research. Edinburgh.

(6) King, A.D, 1976, Colonial urban development: culture, social power and environment. Routledge and Paul. University of California.